

ДОВІДКА **щодо депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР** **(операція «Захід»)**

Суспільно-економічні та ідейно-культурні перетворення в Галичині, на Волині та Буковині у другій половині 1940-х років, що здійснювалися сталінським керівництвом силовими методами, без урахування національної, релігійної специфіки регіону, масові репресії спонукали до поширення опозиційних настроїв, зростання акцій непокори серед місцевого населення. Поступово протидія тотальній «радянизації» західних областей переросла в затяжний та масштабний збройний конфлікт. У результаті, в другій половині 1940-х – на початку 1950-х років Західна Україна та частково низка інших областей Правобережжя перетворюється на арену кривавої боротьби між УПА та ОУН з одного боку, і радянськими владними структурами – з другого.

Після завершення радянсько-німецької війни, більшість політичних і збройних акцій УПА спрямовувалась проти непопулярних заходів радянської влади – проведення масової мобілізації, переслідування УГКЦ, депортації місцевого цивільного населення, насильницької колективізації.

Ескалація напруги у післявоєнному протистоянні між владою і націоналістичним підпіллям призводило до насильства, численних жертв, втягування у епіцентр протиборства цивільного населення. Поширеною формою залучення місцевого населення у збройний конфлікт з боку радянської влади стали винищувальні батальйони та групи охорони громадського порядку.

Поступовий перехід у 1945 році українських повстанців до діяльності малими групами-боївками спонукав органи МДБ до систематичного проведення військово-чекістських операцій. Попри різноманітні репресивні заходи, бажаного результату у тривалому протистоянні з учасниками формувань ОУН і УПА радянським силовим структурам досягнути не вдавалося.

Заради послаблення національно-визвольного руху в Західній Україні радянська влада вдається до каральних акцій проти місцевого мирного населення, звинуваченого у співпраці та співчутті повстанцям.

Поштовхом до репресивних заходів стосовно близьких та рідних повстанців стало розпорядження наркома внутрішніх справ СРСР Л.Берії № 7129 від 31 березня 1944 року, в якому двом заступникам наркома внутрішніх справ СРСР С.Круглову, І.Серову та наркому внутрішніх справ УРСР В.Рясному наказувалося: «Всіх повнолітніх членів сімей засуджених оунівців, а також активних повстанців як арештованих, так і убитих у зіткненнях, – засилати у віддалені райони Красноярського краю, Омської, Новосибірської та Іркутської областей, а їхнє майно конфіскувати відповідно до наказу НКВС СРСР № 001552 від 10 грудня 1940 р.».

Лише впродовж 1944 року з Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської областей було відправлено в заслання 4 724 родини загальною кількістю 12 762 осіб.

«Глибоке очищення» західноукраїнських земель від симпатиків ОУН і УПА продовжилося і в наступному році. Примусової депортації у 1945 році зазнали 7 393 родини повстанців у кількості 17 497 осіб. У перший повоєнний рік із західноукраїнського регіону було вилучено 2 612 сімей «антирадянського елемента» (6 350 осіб). Всього, за даними Галузевого державного архіву СБУ, у 1944–1946 роках з терен Західної України у віддалені місцевості СРСР було депортовано 14 728 родин учасників національно-визвольного руху в кількості 36 608 осіб.

Однак партійне керівництво вимагало від силових структур не зупинятися на досягнутому.

Найбільша депортація населення із Західної України відбулася в жовтні 1947 року. Вона увійшла в історію під кодовою назвою операція «Захід» («Запад»). Задум провести чергову і наймасштабнішу репресивну акцію належить заступнику міністра державної безпеки СРСР генерал-лейтенанту С.Огольцову та міністру державної безпеки УРСР генерал-лейтенанту С.Савченку, які в спільному листі на ім'я міністра держбезпеки СРСР генерал-полковника В.Абакумова від 24 травня 1947 року просили дозволу від МДБ СРСР продовжити депортаційну практику, мотивуючи своє прохання таким чином: «Виселення сімей оунівців та бандитів, як показав досвід, стало вельми ефективним засобом боротьби з оунівським підпіллям та бандитизмом, значною мірою сприяло розкладанню підпілля та банд, викликало явку з повинною, ускладнювало оунівським керманичам вербовку нових членів ОУН та бандитів, штовхало тих, хто з'явився з повинною, на активну боротьбу з бандами, скорочувало базу пособників, так як місцеве населення, боячись такої репресії, як виселення сімей, відмовлялось надавати бандітам матеріальну допомогу».

Ініціативу силових структур завдати чергового удару по «націоналістичному підпіллі» підтримало політбюро ЦК ВКП(б) своїм рішенням від 13 серпня 1947 року (П59/123). На виконання постанови вищого політичного керівництва країни міністр державної безпеки СРСР В.Абакумов 22 серпня 1947 року видав наказ за № 00430 «Про виселення сімей засуджених, убитих, перебуваючих на нелегальному становищі, активних націоналістів та бандитів з території західних областей України».

У секретному наказі, зокрема, зазначалось: «2. Начальнику Головного Управління військ МДБ СРСР генерал-лейтенанту БУРМАКУ для проведення операції додатково виділити та направити у розпорядження Міністра Державної Безпеки УРСР генерал-лейтенанта САВЧЕНКО: 24-й мотострілецький полк; 2 батальйони 260 стрілецького полку 5-ї дивізії; 26-й стрілецький полк 4-ї дивізії; батальйон 284-го стрілецького полку 7-ї дивізії; 2 батальйони 8-го мотострілецького полку; 2 батальйони 13-го мотострілецького полку та Саратовське училище військ МДБ».

Всього в операції «Захід», що почалася о шостій годині ранку 21 жовтня, було задіяно 15 750 осіб керівного складу силових відомств та близько

30 тисяч солдат. Акція насильного переміщення великої кількості людей розроблялася співробітниками МДБ за всіма канонами військової операції.

Ще 10 вересня 1947 року Рада Міністрів СРСР ухвалила указ «Про виселення із західних областей УРСР до областей: Карагандинської, Архангельської, Вологодської, Кемеровської, Кіровської, Молотовської, Свердловської, Тюменської, Челябінської та Читинської членів родин «оунівців» і активних бандитів, заарештованих та вбитих у боях».

Результати операції «Захід» було підбито у кінці жовтня 1947 року. Міністр внутрішніх справ СРСР С.Круглов у листі на ім'я заступника голови Ради міністрів СРСР Л.Берії доповідав про вилучення протягом доби із західних областей України 26 682 сімей спецпереселенців або 76 192 особи, в тому числі чоловіків – 18 866, жінок – 35 152, дітей – 22 174.

Майно, що належало виселеним, було конфісковано та передано колгоспам. На всіх депортованих чекали каторжні роботи в копальнях і колгоспах Сибіру. З них у примусовому порядку було направлено на підприємства вугільної промисловості 21 380 сімей (60 814 чол.).

Крім того, 5 264 сім'ї (15 202 особи) «активних українських націоналістів» під конвоєм були направлені в Омську область для роботи на промислових підприємствах та у сільському господарстві.

Зусилля співробітників МДБ СРСР у проведенні в найкоротші терміни наймасовішої депортаційної акції на теренах Західної України були належним чином оцінені в Кремлі. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 жовтня 1948 року «за успішне виконання спеціального завдання Уряду» по боротьбі з націоналістичним підпіллям в Західній Україні були нагороджені керівники та виконавці операції – 1 708 осіб, із них орденом Червоного Прапора – 49, орденом Вітчизняної війни I ступеня – 193, орденом Вітчизняної війни II ступеня – 272, орденом Червоної Зірки – 572, медаллю «За відвагу» – 523, медаллю «За бойові заслуги» – 9 926.

За своєю сутністю депортації 1944–1953 років не відрізнялися від депортацій 1939–1941 років, окрім тієї особливості, що у 1939–1941 роках виселяли осіб, чия участь в антирадянському русі була так чи інакше доведена. У 1944–1953 роках виселяли всіх, хто навіть найменшою мірою міг бути причетний до визвольного руху.

Звуження радянською системою до критичної межі соціальної бази ОУН та УПА шляхом репресій та депортацій «антирадянського елемента» по суті вирішило долю повстансько-підпільного руху. Складне становище, у якому опинилось націоналістичне підпілля на західноукраїнських землях у кінці 1940-х років, змусило президію Української Головної Визвольної Ради (координатора національно-визвольного руху в Україні) прийняти рішення про остаточне згортання діяльності УПА як збройної формації.

Широка громадськість дізналася про саму масову депортацію населення Західної України лише в часи «горбачовської перебудови».